

| Birgivi Mehmed Efendi'nin et-Tarikatü'l-Muhammediyye Adlı Eseri Özelinde Mûsiki Hakkındaki Görüşleri

| Tacetdin BIYIK

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Ve Sanatları Bölümü Türk Din Musikisi Anabilim Dalı
tacettinbiyik@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2204-7814>

Makale Gönderilme Tarihi: 2019-06-26 12:19:46 — Makale Kabul Tarihi: 2019-12-10 12:20:05

Öz

Birgivi Mehmed Efendi (ö. 981/1573), yaşam tarzı ve eserleriyle hem kendi dönemine (XVI. yüzyıl) hem de daha sonraki dönemlere damga vurmuş büyük bir Osmanlı âlimidir. Çeşitli alanlarda çok sayıda eser veren Birgivi'nin şöhretinde tesiri olan en önemli eserlerinden birisi de kısaca et-Tarika veya Tarikat-ı Muhammediyye olarak bilinen Kitap ve Sünnet çerçevesinde ahlâka dair konuların Arapça olarak ele alındığı et-Tarikatü'l-Muhammediyye fi beyâni's-sîreti'n-Nebeviyyeti'l-Ahmediyye'dir. Birgivi bu eserini üç ana bölüme (bâb) ve her bir bölümü de ayrıca üç alt bölüme (fasıl) ayırmıştır. Eserin farklı yerlerinde farklı münasebetlerle mûsiki konusuna da temas edilmiştir. Bu çalışmada, müellif ve eserleri hakkında genel bilgiler verildikten sonra onun söz konusu eserinden tespit edilen mûsikiye dair görüşlerinin tasnifi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma neticesinde; Birgivi'nin mûsiki hakkında -birkaç istisnâî durum hariç- olumlu düşünmediği, mûsikiyi üretmeyi (çalmak, söylemek) veya dinlemeyi, elin, dilin, kulağın veya bedenin âfeti olarak değerlendirdiği görülmüştür.

Anahtar kavramlar: İslâm Tarihi, Osmanlı, Birgivi, et-Tarikatü'l-Muhammediyye, Mûsiki.

The Opinions Of Birgivi Mehmed Efendi Regarding Music Particular To His Renowned Work al-Ṭarīqa Al-Muḥammadiyya

Abstract

Birgivi Mehmed Efendi (d. 1573) is a great Ottoman scholar who has left his mark to both his own age (16th century) and following ages with his lifestyle and his works. One of the most important works bringing Birgivi prominence is named

al-Ṭarīqa al-Muḥammadiyya fī beyāni al-sīra al-Nabaviyya al-Aḥmadiyya shortly known as al-Ṭarīqa or Ṭarīqat-i Muḥammadiyya which has been written in Arabic and giving a study of morals and ethics around the framework of Holy Kur'an and Sunnah. Birgivi has structured his book in three main parts with three sections each. There are more than one reference to music within different contexts. The aim of this paper; is to give general information about Birgivi and his works and to be able to classify and evaluate his opinions regarding music based on reviewed works. As a result of the study it has been concluded that except for a limited circumstances; Birgivi didn't have positive views about music; and considered listening or producing (playing, singing) music as the calamity of hands, tongue, ear and body.

Keywords: *History of Islam, Ottoman, Birgivi, al-Ṭarīqa al-Muḥammadiyya, Music.*

Giriş

Dinî ve/veya din dışı mûsikinin doğuşunu ilk çağlara kadar götürmek mümkündür.¹ Tarih boyunca bütün insanlar hayatın her safhasında mûsikiye yer vermişlerdir. Osmanlı'da da durum pek farklı değildir. Osmanlı toplumu, saray ve konaklardan tutun da kışlalara, camilere, tekkelere, çarşılarla ve sokaklara varıncaya kadar her zaman ve her mekânda mûsiki ile içli dışlı olmuştur. Doğum merasimi, kına gecesi, beşik alayı, ninniler, sünnet merasimleri, okula başlama merasimleri, düğün merasimleri, esnaf şenlikleri, dinî günler ve geceler, hacı uğurlama ve karşılama merasimlerinde olduğu gibi doğumdan ölüme, ibadetten eğlenceye ve eğitimden savaşa varıncaya kadar hayatın her alanında mûsikiye yer vermişlerdir.²

İslâm tarihi boyunca Müslümanları meşgul eden konulardan birisi, sevsin sevmesin, kabul etsin veya reddetsin aslında insanların hayatlarının neredeyse her anında var olan işte bu ses sanatının meşruiyeti³ olmuştur. Kanun koyucu tarafından hakkında özel ve ayrıntılı hüküm konulmak yerine genel amaç ve ilkeleri belirlenmekle yetinilen mûsikiyi üretme (çalmak, söylemek) ve dinleme hakkında İslâm'ın ilk günlerinden itibaren hem müspet hem de menfi görüşler serdedilmiştir. Toplumun her kesiminden insanlar konunun lehinde veya aleyhinde yorum yapıp

1 Nebi Bozkurt, "Eğlence", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 483.

2 Bu konularla ilgili daha geniş bilgiler için şu eserlere bakılabilir: Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Âdât ve Merasim-i Kadime, Tabirat ve Muamelat-ı Kavmiye-i Osmaniye*, haz. Kazım Arısan, Duygu Ansan Günay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995); Pehlul Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014).

3 İslâm tarihi boyunca mûsiki'nin meşruiyetine dair yazılan eser ve müellifleri için bk. İsmail Raci el-Farûkî - Luis Lâmia el-Farûkî, *İslâm Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu (İstanbul: İnkılab Yayınları, 1999), 467-480; Bayram Akdoğan, *Türk Din Musikisi Dersleri* (Ankara: Bilge Ajans, 2010), 376-413.

fikir beyan etmişlerdir. XVI ve XVII. yüzyıl Osmanlı toplumunda Müslümanlar arasında çok çetin tartışmalara sebep olan hatta hakkında farklı düşünceye sahip olanların birbirlerini tekfir edecek kadar ileri gittikleri konulardan birisi de müsiki olmuştur.⁴

Osmanlı Devleti'nde -İslâmî kurallara göre idare edilen bir ülke olması münasebetiyle- yapılan veya yapılması düşünülen hemen hemen her konuda İslâmî kuralların ne dediği her kesim tarafından önemsenmiş, ihtiyaç hissedilen her fırsatta bizzat devletin kendisi tarafından tesis edilen kurumlar (meşihat-müftülük) vasıtasıyla sorunlara/sorulara çözüm aranmıştır. Fetva verme yetkisine/salahiyetine sahip olan âlimler (şeyhülislâm/müftü) konu hakkındaki görüşlerini fetvalarında zikretmişler, iftâ vazifesi olmayanlar ise risâleler/kitaplar yazmışlardır.⁵

Dinî ve din dışı türleriyle müsiki hakkında görüş beyan eden âlimlerden birisi de Birgivi Mehmed Efendi olup o, bu konudaki görüşlerini bazı eserlerinde dile getirmiştir. Onun en meşhur eserlerinden biri olan *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*'de belli bir başlık altında değil de farklı münasebetlerle muhtelif yerlerde dağınık olarak ifade ettiği -yaşadığı dönemin en tartışmalı konularından birisi olan- müsiki hakkındaki görüşlerinin tespiti, tasnifi ve değerlendirilmesi bu çalışmanın esas konusunu oluşturmaktadır. Konuya geçmeden önce Birgivi'nin hayatı, eserleri ve özellikle bu çalışmanın en temel kaynağı olan *et-Tarikatü'l-Muhammediyye* adlı eseri hakkında -çalışmanın boyutlarına munasip miktarda- bilgi verilmesinde fayda görülmüştür.

1. Birgivi'nin Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Kaynaklarda Muhammed b. Pîr Ali el-Birgivi Takiyyüddin er-Rûmî es-Sûfî el-Hanefî diye geçen Birgivi Mehmed (Muhammed) Efendi büyük bir Türk âlimi olup "Birgili" diye de bilinmektedir. 929/1523'te Balıkesir'de doğmuştur. Babası

4 Bu tarihlerde Osmanlı toplumunda hemen hemen her kesim arasında yoğun olarak tartışılan konulardan bazıları şunlardır: Hızır'ın (a.s.) hayatı; teganninin hükmü; raks ve devranın hükmü; tasliye ve tardiyenin hükmü; tütün kullanmanın hükmü; kahve içmenin hükmü; afyon şurubu ve diğer keyif verici maddeleri kullanmanın hükmü; Resûlullah'ın (s.a.v.) anne ve babasının durumları; Firavun'un imanı; Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) durumu; Yezîd'e (ö. 64/683) lanet okuma; bid'at; kabir ziyaretinin hükmü; Regaip, Berat ve Kadir gecesi namazlarının hükmü; musafahanın hükmü; inhina; iyiliği emredip kötülükten nehyetmek; millet kavramı; rüşvetin hükmü; tegannî. Konular hakkında bk. Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-hakk fî ihtiyâri'l-ehakk-İhtilaf İçinde İtidal*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 41-129.

5 Dinî ve din dışı müsiki hakkındaki Osmanlı fetvaları için bk. Tacetdin Bıyık, *Osmanlı Fetvalarında Müsiki* (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019).

Balıkesir’de ikamet eden müderris Pîr Ali, annesi Meryem Hanım ve dedesi İskender Efendi’dir.⁶

Birgivi, ilk olarak babasıyla başladığı öğrenim hayatına İstanbul’da Semaniye⁷ medresesinde dönemin meşhur âlimlerinden ders alarak devam etti. Medrese eğitiminin ardından icazet alarak müderrislik unvanına kavuştu. Hocalarından Abdurrahman Efendi’ye mülâzım⁸ olarak uzmanlığını tamamladı. Farklı medreselerde müderrislik yaptı. Bir müddet Abdurrahman Efendi’nin aracılığıyla Edirne’de ordu kassamlığı⁹ yaptı. Birgivi, bu görevi esnasında da ders vermeye, camilerde vaaz etmeye devam etti.¹⁰

Bir ara Bayramiye tarikatı¹¹ şeyhlerinden Abdurrahman Karamanî’ye intisap etmişse de müridinin (Birgivi) ders ve irşat faaliyetleri için geri dönmesini iste-

6 Kâtip Çelebi, *Mizânü’l-hakk fi ihtiyâri’l-ehakk*, 123-124; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-ârifin esmâü’l-müellifin ve âsârü’l-musannifin*, haz. Avni Aktuç - İbnülemin Mahmûd Kemal İnal (İstanbul: Maârif Vekâleti, 1955), 2: 252; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 1: 253; Nihal Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2013), 19; Emrullah Yüksel, “Birgivi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 191-192; Recep Önal, “Bir Osmanlı Bilgini İmam Birgivi Üzerine Biyografik Bir İnceleme”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2018): 129.

7 Fatih Sultan Mehmed’in (ö. 886/1481) kanunnamesinde Sahn-ı Semân diye meşhur olan bu medreselere “Medâris-i Semâniye (Sekiz Medrese)” de denilmekte olup Fatih’in İstanbul’u fethinden sonra buradaki kiliselerden sekiz tanesini medreseye dönüştürmesinden dolayı bu isimle anılmıştır. Fatih zamanındaki yüksek dereceli medreselerdir. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 5; Fahri Unan, “Sahn-ı Semân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 532.

8 Mülâzım, medrese tahsilini bitirip “icazet” alanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Mülâzımların adları “ruznâme-i divan-ı hümayun” a kaydolunurdu. Yedi seneden ibaret olan mülâzımlık müddetini dolduranlar “ruûs” imtihanına girerler muvaffak olanlar “ibtida-i haric rûusu” ile müderris tayin edilirdi. İmtihanda muvaffak olmayanlar ve imtihanda muvaffak olanlardan isteyenler “kazâ” mesleğine geçip “kadı” olurlardı. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 2: 612; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, 45.

9 Ölen kişilerin geride bıraktıkları mirasını hak sahipleri arasında İslâm hukukuna göre taksim eden görevliler için kullanılan bir tabir olup askeriyeye mensup kişilerin miras taksimiyle uğraşan memur için “kassam-ı askeri” tabiri kullanılırdı. Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2: 209-210.

10 Kâtip Çelebi, *Mizânü’l-hakk fi ihtiyâri’l-ehakk*, 124; Bağdatlı, *Hediyyetü’l-ârifin*, 2: 252; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 253; Atsız, *Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, 19; Yüksel, “Birgivi”, 6: 192; Önal, “Bir Osmanlı Bilgini İmam Birgivi”, 130.

11 Anadolu topraklarında doğup büyüyen bir mutasavvıf olan Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1429-1430) tarafından Ankara ve çevresinde kurulan ilk Türk tarikatı. Bk. Fuat Bayramoğlu - Nihat Azamat, “Bayramiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5: 269.

yen şeyhinin de yönlendirmeleriyle, Sultan II. Selim'in (ö. 982/1574) hocası (Hâce-i Sultânî) Birgili Atâullah Efendi'nin Birgi'de yaptırdığı medresede müderrislik vazifesine getirildi. Böylece, tekke hayatından tekrar medrese hayatına dönmüş oldu.¹²

İlmî yönü ile kısa sürede şöhrete kavuşan Birgivi'nin ilminden istifade etmek isteyen talebeler ülkenin her tarafından Birgi'ye gelmeye başladı. Aslen Balıkesirli olmasına rağmen bundan sonraki ömrünü Birgi'de tedris, irşat ve eser yazmakla geçirdiğinden dolayı Birgivi (Birgili) nisbesiyle anılır oldu.¹³

Doğru bildiğini ve yanlış gördüğünü ifade etmekten çekinmeyen, azamî derecede dürüst ve tavizsiz bir âlim olan Birgivi Mehmed Efendi, devlet büyükleri başta olmak üzere her seviyedeki idareci ve görevlilerde yanlış olarak gördüğü uygulamaları cesaretle eleştirmiştir. Ahlâk ve fıkıh alanlarında yazmış olduğu eserlerinde geleneksel düşünce ve bilgileri aktarmasının yanı sıra yaşadığı dönemin dinî, ahlâkî, sosyal ve siyasî meselelerine de değinmiş, bu hususlardaki kişisel düşüncelerini ve eleştirilerini hiç çekinmeden dile getirmiştir.¹⁴ Ömrünün sonlarına doğru tekrar İstanbul'a gelerek, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa (ö. 987/1579) ile görüşmüş ve ona toplumun idaresi ve memleketteki adaletsizliklerle mücadele gibi konularda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bazı haksız menfaatler temin ettiği, padişah hocası olmasının nüfuzunu kullanarak devlet işlerine müdahale ettiği gerekçesiyle Hâce-i Sultânî Atâullah Efendi'yi de uyarmıştır. Zamanın şeyhülislâmı Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) ile görüş ayrılığına düştüğü bazı konularda da onu ve halkı uyarmak maksadıyla çeşitli risâleler yazmıştır. Yaşadığı dönemde çok yaygın olan, hazırlanan eserlerin devlet büyüklerine ithaf edilmesi âdetini o hiçbir zaman uygulamamıştır.¹⁵

Birgivi'nin eleştirilerinin hedefi olan zümrelerden birisi de Sünnî esaslardan sapmış ve bid'atlar uydurmuş olan bazı mutasavvıflardır. O, bu türlü sûfilerin bid'at ve aşırılıklarını tespit edip eleştirmek üzere *el-Kavlü'l-vasît beyne'l-ifrât ve't-tefrît* adlı bir risâle yazmış olması sebebiyle "tasavvuf düşmanı" olarak algılanmış ve tenkit edilmiştir. Aslında Bayramiyye tarikatı müntesibi olup çok yoğun bir tasavvufî hayat yaşayan Birgivi hakkındaki bu iddia isabetsiz görülmüş, onun, ehl-i sünnet esaslarına bağlı tasavvuf büyüklerini değil de tasavvufa nispet

12 Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-hakk fî ihtiyâri'l-ehakk*, 124; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 253-254; Atsız, *Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, 19; Yüksel, "Birgivi", 6: 192; Önal, "Bir Osmanlı Bilgini İmam Birgivi", 131.

13 Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-hakk fî ihtiyâri'l-ehakk*, 124; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 253; Atsız, *Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, 19; Yüksel, "Birgivi", 6: 192; Önal, "Bir Osmanlı Bilgini İmam Birgivi", 131.

14 Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-hakk fî ihtiyâri'l-ehakk*, 124; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 254; Atsız, *Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, 19; Yüksel, "Birgivi", 6: 192; Önal, "Bir Osmanlı Bilgini İmam Birgivi", 137-138.

15 Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-hakk fî ihtiyâri'l-ehakk*, 124; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 254; Yüksel, "Birgivi", 6: 192; Önal, "Bir Osmanlı Bilgini İmam Birgivi", 139-140.

ederek birtakım bid'at ve hurafe uyduran sözde mutasavvıfları tenkit ettiği belirtilmiştir.¹⁶

Birgivi'nin şöhretinde etkili olan hususlardan birisi de, İslâm dininin ana kaynaklarını oluşturan Kur'ân ve Sünnet'in dili olan ve dünya Müslümanlarının ortak lisanı haline gelen Arapça'nın Arap olmayan diğer Müslümanlar tarafından kolaylıkla öğrenilebilmesini temin etmek için Arap dili alanında yazdığı eserlerdir.¹⁷

Amelde Hanefî mezhebine, itikatta Mâtürîdî mezhebine mensup olan Birgivi Mehmed Efendi'den bahseden hemen hemen bütün kaynaklar, onun Osmanlı zamanında yetişen büyük bir ilim adamı olmasının yanı sıra ilmi, dinî ve ahlâki kişilik bakımından da kâmil bir insan olduğunu ifade ederler.¹⁸

Birgivi 981/1573 yılında veba (taun) hastalığına yakalanarak elli beş yaşında vefat etti ve Birgi'ye defnedildi.¹⁹

1.2. Eserleri

Birgivi'nin, geniş bir alanda ve tamamına yakını Arapça olarak kaleme aldığı eserlerinden tespit edilebilenlerinin sayısı altmışa yakındır. Müellifin kendisi ve başkaları tarafından çok sayıda şerh ve haşiyeleri de yapılan bu eserlerden bazıları şunlardır.²⁰

Kur'ân-ı Kerîm tefsiri ve kıraat alanındaki eserleri: *Tefsîru sûreti'l-Bakara; Ahse-nü'l-kasas; Risâle fi beyâni rusûmi'l-Mesâhifi'l-osmâniyyeti's-sitte; ed-Dürrü'l-yetîm fi't-tecvîd.*

Hadis alanındaki eserleri: *Risâle fi usûli'l-hadîs; el-Erbaûn; Kitâbü'l-îmân ve'l-is-tihân.*

İtikat alanındaki eserleri: *Ahvâlü etfâli'l-müslimîn; er-Risâletü'l-î'tikâdiyye; Şerhu Âmentü; Risâletü't-tevhîd (Luğazü'l-Birgivi); el-İrşâd fi'l-akâid ve'l-ibâdât; Ziyaretü'l-kubûr; el-Kavlü'l-vasît beyne'l-ifrât ve't-tefrît (Risâle fi ihtimâmi emri'd-dîn); Tuhfetü'l-müsterşidin fi beyâni'l-mezâhib ve fırakı'l-müslimîn.*

16 Yüksel, "Birgivi", 6: 192.

17 Yüksel, "Birgivi", 6: 193.

18 Yüksel, "Birgivi", 6: 192.

19 Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-hakk fi ihtiyâri'l-ehakk*, 124; Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 2: 252; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 255; Atsız, *Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, 20; Yüksel, "Birgivi", 6: 193.

20 Birgivi'nin eserleri hakkında daha geniş malumat için bk. Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 1: 54, 117, 183-184, 214-215, 592, 737, 822; 2: 1017, 1074, 1111, 1246, 1500, 1546, 1737, 2022, 2036-2037; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 253-256; Atsız, *Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, 20-110; M. Hulusi Lekesiz, XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritanist) Bir Eleştirisi: *Birgili Mehmed Efendi ve Fikirleri* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1997), 55-94; Yüksel, "Birgivi", 6: 193-194.

İslâm Hukuku (Fıkıh) alanındaki eserleri: *Vasiyetnâme (Risâle-i Birgivi)*; *es-Seyfü's-sârim fî ademi cevâzi vakfi'l-menkûl ve'd-derâhim*; *Îkâzü'n-nâimîn ve ifhâmü'l-kâsırîn*; *Hâşiyetü İkâzi'n-nâimîn*; *İnkâzü'l-hâlikîn*; *Hâşiyetü inkâzi'l-hâlikîn*; *Mu'addilü's-salât*; *Nûru'l-ahyâ ve tuhfetü'l-embât*; *Şerhu şurûti's-salât*; *Risâle fî sücûdi's-sehv*; *Risâle fî'l-musâfaha*; *Risâle fî ahkâmi'l-arâzi'l-uşriyye ve'l-harâciyye*; *Ferâiz Risâlesi ve Şerhi*; *Hâşiyetü'l-İzâh ve'l-İslâh*; *Ta'likât ale'l-Înâye*; *Zuhrü'l-müteehhilin ve'n-nisâ' fî ta'rîfi'l-ethâr ve'd-dimâ'*.

Ahlâk-tasavvuf alanındaki eserleri: *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*;²¹ *Cilâü'l-kulûb*; *Tafdîlü'l-ğaniyyi's-şâkir ale'l-fakîri's-sâbir*; *Mihakkü'l-mutasavvifîn ve'l-müntesibîn*; *Risâle fî'z-zikri'l-cehrî*; *el-Makâmât*.

Arapça alanındaki eserleri: *el-Avâmil (el-Avâmilü'l-cedîde)*; *İm'ânü'l-enzâr*; *İz-hâru'l-esrâr*; *Kifâyetü'l-mübtedî*; *İmtihânü'l-ezkiyâ*; *Ta'likât ale'l-İmtihân*; *el-Emsiletü'l-fazliyye*; *Şerhu'l-emsile*; *Risâle fî's-sarf*; *Ta'likât ale'l-Fevâidi'd-diyâiyye*; *Şerhu Lugati Feriştahoğlu*.

Diğer eserleri: *Ğurrenâme*; *Risâle fî âdâbi'l-bahs (Risâletü'l-münâzara)*; *Emâlî*; *Risâle fî medhi's-sultâni'l-âdil ve zemmi's-sultâni'z-zâlim*.

2. et-Tarikatü'l-Muhammediyye fi beyâni's-sîreti'n-Nebeviyyeti'l-Ahmediyye

Birgivi'nin ahlâka dair konuları Kitap ve Sünnet çerçevesinde Arapça olarak ele aldığı bu eser, kısaca *et-Tarîka* veya *Tarikat-ı Muhammediyye* şeklinde de anılır. Çok sayıda yazma nüshası bulunan eser yazıldığı günden bu güne birçok defa basılmıştır.²² Çok sayıda şerhi²³ bulunan *et-Tarîka*'nın muhtasarları da mevcuttur. Başka dillere tercüme yapılan *et-Tarîka*, birçok akademik çalışmanın da konusu olmuştur. Eser, eskiden olduğu gibi bugün de hala güncelliğini korumakta, irşatla vazifeli din görevlilerinin takip ettikleri kaynak eserler arasında en üst sıralarda yer almaya devam etmektedir. *et-Tarîka*, zaman zaman bazı grupların eleştirilerine maruz kalsa da itibarından hiçbir şey kaybetmemiştir.²⁴

et-Tarikatü'l-Muhammediyye'nin her çağda büyük ilgi görmesinde müellifinin ilmi kapasitesi ve içinde yaşadığı toplumun dinî yaşantısını iyi tahlil edip eserinde bu duruma uygun noktalara temas etmiş olmasının yanı sıra, Müslüman bir bireyin

21 Bu eser bir sonraki başlık altında daha detaylı olarak incelenecektir.

22 Eserin, ilki 1260/1845 yılında olmak üzere Osmanlı döneminde gerçekleştirilen on beşten fazla baskısı bulunmaktadır. Bk. Huriye Martı, "et-Tarikatü'l-Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 107.

23 Eserin yirmi civarında şerhinden bahsedilmektedir. Bk. Martı, "et-Tarikatü'l-Muhammediyye", 40: 107.

24 Eserin şerhleri, haşiyeleri, tercüme, ihtisarları vb. bazı konular hakkında daha geniş bilgi için bk. Martı, "et-Tarikatü'l-Muhammediyye", 40: 106-108.

dinî hayatının nasıl olması gerektiğine dair fikirlerinin bizzat kendisi tarafından tatbik edilmiş olması söylenebilir.²⁵

Eser besmele, hamdele ve salvelenin akabinde mukaddime ile başlar. Müellif mukaddimedede; akıl ile naklin birbirlerine uygunluğu, Kitap ile Sünnet'in birbirlerine mutabıklığından bahisle dünyanın geçiciliği, dünyalık değerlerin aslında hayalden ibaret olduğu anlamında ifadelerde bulunur. Gerçek hayatın, iman sahibi müttakiler için hazırlanan ahiret hayatı olduğunu ve onun nimetlerinin de gerçek nimetler olduğunu ayetlerin desteğiyle izah eder. Bu nimetlere kavuşmanın da ancak, inanç, söz, ahlâk ve fiillerde peygamberlerin sonuncusu, bizim efendimiz, bizden önce gelenlerin ve bizden sonra gelecek olanların efendisi olana (Hz. Muhammed) tabi olmakla mümkün olabileceğini belirtir. Yine âyetlerden aldığı destekle şeytanın insan için apaçık bir düşman olduğunu, onun, kendisine tabi olanları cehenneme sürükleyeceğini ve onun şerrinden Allah'a sığındığını ifade eder. Hakkı ve ahireti arzu eden mü'min için her şeyin açık olduğu; şüphenin, karışıklığın, aldatıcı sinsi şeytanın tesirinin ancak zillet içindeki cahiller ve gafil âlimler –ki onlar ifrat ve tefrit içerisinde olup yaptıklarının güzel olduğunu zannederler- için söz konusu olduğunu belirtir. Bu münasebetle *Muhammedî Tarikat'*ı yazmayı ve böylece *Ahmedî Sîret'*i açıklamayı istediğini belirtir. Bununla da herkesin amelini tartmasını, isabet edenle hata edenin, kurtuluşa eren ile helak olanın ayrılmasını istediğini söyler. Eserini, bütün rablerin Rabbi olana tevekkül ederek üç bâb (ana bölüm) halinde tertip ettiğini belirtir ve birinci bölüme başlar.²⁶

Üç ana bölümden (bab) oluşan eserin her bir bölümü ayrıca üç alt bölüme (fasıl) ayrılmıştır. Bu bölümler de yer yer *nev'*, *sımf*, *kısım*, *mebhas* ve *makale* gibi daha alt bölümlere ayrılmıştır. Bölümlerin muhteviyatı şu şekildedir:

Birinci bâb:²⁷ Kitap ve Sünnet'e sarılmak, kötü âdetlerden ve uydurukça bid'atlardan uzaklaşmak, amellerde orta yolu tutup dengeli davranmak, ifrat ve tefrite düşme gibi aşırı uçlardan kaçınmak hakkındadır. Bu bölüm üç fasıl halinde ele alınmıştır.

Birinci fasıl:²⁸ Kitap ve Sünnet'e sarılmak hakkında olup iki *nev'* olarak ele alınmıştır.

İkinci fasıl:²⁹ Bid'atlar hakkındadır.

Üçüncü fasıl:³⁰ Amellerde (ibadetlerde) orta yolu tutmak hakkındadır.

25 Bk. Martı, "et-Tarikatü'l-Muhammediyye", 40: 108; Yüksel, "Birgivi", 6: 192-193.

26 Takiyyüddin Mehmed b. Pir Ali Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye fi beyâni's-sîrati'n-Nebeviyyeti'l-Ahmediyye* (İstanbul: 1289), 2-3.

27 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 3-16.

28 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 3-8.

29 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 8-12.

30 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 12-16.

İkinci bâb:³¹ Muhammedî şeriatın (İslâm dini) önemli meseleleri hakkındadır ve üç fasıl halinde ele alınmıştır.

Birinci fasıl:³² Ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebindeki inanç ve uygulamaların tashihi hakkındadır.

İkinci fasıl:³³ el-Maksûde li-ğayrihâ ilimler hakkında olup üç *nev'* ve birinci *nev'* de iki *sınıf* olarak ele alınmıştır.

Üçüncü fasıl:³⁴ Takvâ hakkındadır. *Nev'*, *sınıf*, *kısım*, *mebhas* ve *makale* gibi daha alt başlıkların yoğun olarak yer aldığı bu kısım eserde büyük bir yekûn (eserin yaklaşık dörtte üçü) teşkil etmektedir.

Üçüncü bâb:³⁵ Takvâ ve vera' olduğu zannedilen hususlar hakkındadır. Bu bölüm de üç fasıl olarak işlenmiştir.

Birinci fasıl:³⁶ Tahâret ve necâset konularında aşırı titiz davranma hakkında olup dört *nev'* ve birinci *nev'* de iki *sınıf* olarak işlenmiştir.

İkinci fasıl:³⁷ Vakıflarda veya devlet dairelerinde çalışanların, cahil ve bilgisiz kişilerin yemeklerini yeme, onlarla beraber olma hususunda hassas davranma hakkındadır.

Üçüncü fasıl:³⁸ İnsanların maksut bir ibadet zannederek üzerine düşüp işledikleri bazı batıl bid'atları ihtiva etmektedir.

et-Tarikatü'l-Muhammediyye'yi ilginç kılan özelliklerinden birisi de konuları işlerken çokça getirilen hadislerin kaynakları için (otuz sekiz adet) rumuz kullanmasıdır.³⁹

3. Müsiki Hakkındaki Görüşleri

Bu çalışmanın esas amacı; öncelikle Birgivi Mehmed Efendi'nin dinî ve din dışı müsiki hakkında nasıl bir düşünceye sahip olduğunu, konu hakkında menfi görüşlere sahip olduğu sabit olunca da bu düşüncesini nasıl ve ne şekilde dile getirdiğini, düşüncesini desteklemek için hangi delilleri ne şekilde kullanıp yorumladığını ortaya çıkarmak, onun şahsında müsiki hakkında olumsuz kanaate sahip olanların argümanlarını ve meseleye yaklaşım tarzlarını gözler önüne sermek olup, aksine Birgivi özelinde müsinin aleyhindeki sözleri ve getirilen delilleri söyleyerek onun 'haram'lığını ispat etmek veya

31 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 16-199.

32 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 16-23.

33 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 23-33.

34 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 33-199.

35 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 199-219.

36 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 199-214.

37 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 214-219.

38 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 219.

39 Hadislerin alındığı otuz sekiz adet kaynak ve bu kaynaklara ait rumuzlar yazma olsun basılı olsun hemen hemen bütün eserlerin ilk sayfasında yer almaktadır. Mesela bk. Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 1.

konu hakkındaki tartışmaları mukayese etmek değildir. Makaleyi okurken şu hususun da göz ardı edilmemesi önem arz etmektedir: Müellifin mezkûr eserinden tespit edilen konu hakkındaki görüşleri ve getirdiği deliller aktarılırken metin içerisinde çok fazla yorum yapmaktan kaçınıldı. Yorumun gerekli olduğu düşünülen durumlarda kısmen metin içerisinde çoğunlukla da dipnotlarda gerekli görülen değerlendirmeler yapıldı. Konu ile alakalı genel değerlendirmeler makalenin sonunda verildi.

Birgivi'nin *et-Tarîka* içerisine serpiştirdiği konu ile alakalı görüşleri şöyledir:

Birgivi, *et-Tarîka*'da riya konusunu işlerken, kişinin vücudu ile giyim kuşamı ile amelleri ile arkadaş ve ziyaretçileri ile riya yapabileceğine değinir. Kendisi ile riya yapılan hususlardan birisinin de söz ile yapılan riya olduğunu belirtir. Vaaz, nutuk vb. her türlü konuşma esnasında kişinin riyaaya kapılabileceğinden bahsederek Kur'ân tilâveti esnasında, okuyucunun kendindeki hüznü ve korkuyu açığa çıkarmak için sesini inceltmesini de bir çeşit riya olarak telakki eder.⁴⁰ Hâdimî bu kısmın şerhinde, sesin inceltilmesini, Kur'ân okuyan kişinin, “Seslerinizi Kur'ân ile süsleyiniz. / زينوا أصواتكم / بالقرآن” hadisine uyararak sesinde değişiklik yapması olarak; korku ve hüznü de okuduğu Kur'ân'ın manasının kalbinde oluşturduğu hüznün ve korku olarak değerlendirmiştir.⁴¹

et-Tarîka'da mûsikinin (gunâ) dilin âfetleri arasında zikredildiği görülmektedir. Bu konu işlenirken Kur'ân kıraatindeki mûsikiye de temas edilmiş konu enine boyuna tartışılmıştır. Birgivi Zahîrüddin el-Merğînânî'den (ö. 619/1223)⁴² getirdiği, “Bir kimse günümüz Kur'ân okuyucularından birisine, yaptığı Kur'ân icrasından dolayı ‘ahsente (güzel yaptın, güzel okudun)’ dese kâfir olur.” şeklindeki naklin manasının doğruluğunu kabul ederek bunu şu şekilde izah eder: “İnsanlara şarkı söylemenin haramlığı icmâ ile sabit olunca bu kat'î/kesin olur. Haramlığı kat'î olan bir şeyin güzel olduğunu ifade etmek ise haramı helal saymak olur. Haramlığı kesin olan kötü şeylerin güzel bulunması ise küfürdür. Hidâye⁴³ ve Zehîre⁴⁴ sahipleri bu durumu büyük günah olarak nitelendirmişlerdir. Ancak bu husus -bayramlar ve düğün dışında- insanlara şarkı söyleme durumunda geçerlidir.”⁴⁵

Kur'ân kıraatinin tamamen ses estetiğinden yoksun olarak okunmayacağıının farkında olan müellif konu ile alakalı olarak Türpüştî'nin (ö. 661/1263),⁴⁶ “Dinleyi-

40 Birgivi, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, 49.

41 Ebû Saîd Muhammed b. Osman el-Hâdimî, *el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fî şerhi't-Tarîkatü'l-Muhammediyye* (İstanbul: Dâru't-Tibâati'l-Âmire, 1266), 1: 498.

42 el-Hasen b. Zahîrüddin el-Kebîr Ali b. Abdülazîz b. Abdürrezzâk el-Merğînânî Zahîrüddin Ebû'l-Mehâsin. Hanefî fakîhi. Bk. Bağdatlı, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, 1: 280.

43 Burhâneddîn el-Merğînânî'nin (ö. 593/1197) Hanefî fîkhına ait eseri. Bk. Cengiz Kallek, “el-Hidâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 27: 471.

44 Zahîrüddîn el-Merğînânî'nin eseri olsa gerek.

45 Birgivi, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, 141.

46 Fazlullah b. Hasan et-Türpüştî Şihabüddin Ebu Abdullah. Hanefî fakîhi. Bk. Bağdatlı, *Hedîyyetü'l-ârifîn*, 1: 821.

cilerin kalplerini titreten, hüzünlenmelerine sebep olan ve gözyaşını celp edecek şekilde icra edilen kıraattaki müsiki, tecvid kurallarının ihlal edilmemesi, kelime ve harflerdeki nizama riayet etme hususunda hassas davranılması durumunda müstehap olur.” şeklindeki sözlerini aktarır.⁴⁷

Birgivi, Kur’ân-ı Kerim okuma ve müsiki ilişkisine dair hadisleri naklederek -her bir hadisin alındığı kaynak rumuzlarla belirtilmiş- değerlendirmelerde bulunur. Hadisler şunlardır:⁴⁸ Abdürrezzâk, el-Berâ’ (r.a.) Resûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Seslerinizi Kur’ân ile süsleyiniz. / زينوا أصواتكم بالقرآن ” başka bir rivayette de, “Kur’ân’ı seslerinizle süsleyiniz. / زينوا القرآن بأصواتكم ” buyurmuştur. Ebû Hüreyre (r.a.) Resûlullah’ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Allah (c.c.), Kur’ân’ı nağme ile okuyan bir peygambere kulak verdiği gibi hiçbir şeye kulak vermemiştir. / ما أذن الله لشيء ما أذن لنبي أن يتغنى بالقرآن ” Başka bir rivayette, “Güzel sesli bir peygambere yüksek sesle. / لنبي حسن الصوت بالقرآن يجهر به ” Başka bir rivayette: “Kur’ân’ı nağme ile ve yüksek sesle okuyan bir peygambere. / لنبي يتغنى بالقرآن يجهر به ” şeklinde ve bir başka rivayette de, “Kur’ân’ı nağme ile okumayan bizden değildir. / ليس منا من لم يتغن بالقرآن ” buyurmuştur.⁴⁹

Birgivi, yukarıda zikredilen hadislerde geçen nağmeden maksadın bilinen anlamındaki nağme/melodi olmadığını belirterek bu düşüncesini üç şekilde izah eder.

Birincisi: Kur’ân okuyucusunun tegannî olmadan, Kur’ân’la sesini güzelleştirmeden yapmış olduğu kıraatten sevap alacağı hususunda imamlar arasında ihtilaf yoktur. Hal böyle olunca, nağme yapmadan, düz bir sesle Kur’ân okuyan kişi “Kur’ân’ı nağme ile okumayan bizden değildir.” hadisindeki tehdidi nasıl hak eder? Bu izah Türpüştî’ye (r.a.) aittir.

İkincisi: Durum böyle olsaydı Tirmizî el-Hakîm’in Huzeyfe’den merfû’ olarak rivayet ettiği şu hadisle tezatlık oluşurdu. “Kur’ân’ı Arap nağmeleriyle ve sesleriyle okuyunuz. Günahkârların ve ehl-i kitabın nağmelerinden kaçınınız. Çünkü benden sonra öyle bir kavim gelecek ki; Kur’ân’ı şarkı, ruhbanlık ve ağıt tercîi⁵⁰ gibi tercî ile okuyacaklar. Okudukları boğazlarından ileriye gitmeyecek. Onların ve onları beğ-

47 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 142.

48 Hadislerin yorumları ve alındığı kaynaklar için bk. Takiyyüddin Mehmed b. Pir Ali Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye fi beyâni's-sîrati'n-Nebeviyyeti'l-Ahmediyye*, tah. Muhammed Rahmetullah Hafız Muhammed Nazım en-Nedvî (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2011), 377; Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Müsiki*, 142-144.

49 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 141.

50 Tercî: Müezzinin ezandaki şehâdet cümlelerini okuması esnasında, ilk önce sadece yanındaki kişilerin duyacağı şekilde alçak sesle, sonra da aynı cümleleri yüksek sesle okumasına denir. Bk. Abdullah b. Mahmûd, el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, tah. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Dâru'r-Risaleti'l-Âlemiyye, 2009), 1: 139. Buradan anlaşılan; herhangi bir eserin seslendirilmesi esnasında eseri oluşturan güftenin tekrarlanan bazı cümlelerinin, birinci tekrarda pes seslerle ikinci tekrarda ise daha tiz seslerle icra edilmesidir.

nenlerin kalpleri meftûne olduğu halde. / اقرؤوا القرآن بلحون العرب وأصواتها وإياكم ولحون أهل / الفسق ولحون أهل الكتاب فانه سيجىء بعدى قوم يرجعون بالقرآن ترجيع الغناء والرهبانية والنوح لا يجاوز حناجرهم مفتونة قلوبهم وقلوب من يعجبهم شأنهم⁵¹

Müellifin görüşüne delil olarak getirdiği bu hadisle alakalı olarak *et-Tarika*'nın şârihlerinden birisi olan Receb Efendi şu açıklamayı yapar: Arap nağmeleriyle demek, harflerin mahreçlerine hiçbir şekilde zarar vermeyen güzel Arap terennümleriyle demektir. Çünkü bu, gayreti artırır ve insan bununla daha istekli hale gelir. Şunu iyi bil ki; nağme/mûsiki (lahn) bazen kelimelerin bozulması (tahrif) ile olur. Şöyle ki; kelimelerin harflerinden birisini noksanlaştırmakla –bu, harf veya başka bir şey- olabilir veya artırmakla olabilir. Bazen de nağme, kelimelerin sıfatlarını değiştirmekle (tağyîr) olur. Şöyle ki; harflerin sıfatlarından bir şeyi eksiltmekle veya artırmakla olur. Harekeler, sükûnlar, medler ve bunlardan başka idğam, ihfa işba' gibi hususlarda. Lahn, bazen tegannî (nağme/mûsiki) anlamında kullanılır. Bu durumda mutlak olarak lafızda her hangi bir değişiklik yapmadan salt güzel sesle yapılan icra kastedilir. Bundan dolayı her ne zaman “elhan ile Kur'ân kıraati” denilirse kastedilen şey, ses güzelliğinin yanı sıra, meddin uzatıldığı, kasrın kısaltıldığı, ince harflerin inceltildiği, kalın harflerin kalınlaştırıldığı, idğamın idğam yapıldığı, izharın açığa çıkarıldığı ve ihfânın ise gizlendiği Arap nağmeleri (luhûnü'l-Arab) yani onların doğal sesleri anlaşılır.⁵²

Günümüz araştırmacıları da -hadisin sıhhat derecesini göz önünde bulundurmadan- Arap nağmeleri (luhûnü'l-Arab) ifadesinden genellikle, Kur'ân-ı Kerim'in Araplar'ın eğlence için besteleyip söylediği şarkı, türkü vb. formları tarzında değil de Arap fonetiği, Arap üslûbu ve tecvid kaidelerine riayet edilerek tasannu'suz tabii şekliyle okunmasını anlamışlardır.⁵³

Birgivi üçüncü olarak, İslâm hukukçularının tegannî ile Kur'ân okuyan ve bunları dinleyenlerin günahkâr olduklarına dair görüşlerini ifade ettikten sonra bazı Hanefî âlimlerden bazı nakiller getirir.

Hanefî mezhebine mensup ulema (şeyhülislâm, müftü) herhangi bir meselede fikir beyan edeceklerinde mezhebin muteber kaynaklarına dayanırlardı. Osmanlıda özellikle resmî olarak iftâ makamında bulunan müftülerin fetvalarını verdik-

51 Zayıf olarak değerlendirilen hadis için bk. Celalüddin b. Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Süyûtî, *el-Câmiu's-sağîr* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 1: 83; Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 1: 118.

52 Hacı Receb b. Ahmed Efendi, *el-Vesiletü'l-Ahmediyye ve'z-zerâti'us-sermediyye fi şerhi't-Tarîkatü'l-Muhammediyye* (İstanbul: 1276), 141. (*et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* kenarında)

53 Bk. M. Tayyip Okıç, *Kur'ân-ı Kerimin Üslûb ve Kıraati* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963), 21; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991), 131-132; Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Müzik ve Semâ* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005), 155-156.

ten sonra fetvaya destek, dayanak olacak mahiyette muteber fıkıh kaynaklarından nakil getirme mecburiyetleri de vardı.⁵⁴ Hanefilerin güvenilir temel eserlerinde ise *kerâhiyye*, *hatar* ve *ta'zîr* gibi bölümler içerisinde yer alan mûsiki konusu hakkında olumsuz hükümler verilmiş, hoş karşılanmamış, günah sayılmıştır. Hanefiliği devletin resmî mezhebi olarak kabul eden Osmanlı Devleti âlimleri, müftüleri de meseleler hakkındaki görüşlerini bu mezhebe dayandırmışlardır.

Birgivi'nin konu ile alakalı olarak mezhebin muteber kaynaklarından getirdiği nakiller ise şunlardır: İmam Bezzazî (r.a.) şöyle der:⁵⁵ “Kur’ân’ı *elhân* ile okumak *günahtır*. Okuyan da dinleyen de *günahkârdır*.” Yine o, “Kur’ân’da *lahn* yapmak *ih-tilâfsız haramdır*.” diyerek Allah’ın (c.c.) şöyle buyurduğunu ilave eder; ‘O, eğriliği olmayan, Arapça bir Kur’ân’dır. / قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عَوْجٍ”⁵⁶ Zeylai⁵⁷ de şöyle demiştir; “Kur’ân kıraatinde *tercî ve tatrîb*⁵⁸ *helal değildir*. Bu şekilde okunan Kur’ân’ı dinlemek de *helal değildir*. Çünkü bu durumda *fâsıkların fîsk işlerken yaptıkları fiillere benzemek söz konusudur*. O da *şarkıdır*.” Bu nakillerden sonra, bazı kayıt ve şartlara bağlı kalındığında Kur’ân’ı nağme ile okumanın müstehaplığını ifade eden bir başka nakil getirilmiştir. “*Tatarhâniyye*⁵⁹ şöyle der: Eğer Kur’ân nağme ve *elhân* ile okunurken kelimelerin yerleri değişmezse (anlam kayması olmazsa) işte bu durumda onu güzel ses ile güzelleştirip okuyucuyu (sesini) süslemek olur ki bu da bizim nezdimizde, gerek namazda olsun gerek namaz dışında olsun müstehaptır. Kelimelerin yerleri değişirse namazın bozulmasını gerekli kılar ki bu durum *nehyedilmiştir*.”⁶⁰

Birgivi, ileride geleceği üzere genel olarak mûsiki konusunda Hanefî mezhebini görüşü ile amel etmiş olup bu hususta diğer mezheplerin görüşlerine hiç yer vermemişken Kur’ân kıraatinde mûsiki konusunda kendi görüşlerini destekleyici mahiyette bilgileri içeren Şâfiî kaynaklarından da istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Mesela, Kur’ân kıraati konusunda rivayet edilen hadisler hakkındaki kendi değerlendirmelerinin daha net anlaşılması için Şâfiî mezhebine mensup bir âlim olan

54 Bk. Bıyık, *Osmanlı Fetvalarında Müsiki*, 26-27.

55 Hâfizüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Harizmî el-Bezzâzî (ö. 827/1424). Hanefî fakih. Bk. Ahmet Özel, “Bezzâzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 113, 114.

56 Zümer, 39/28.

57 Fahrüddîn Osman b. Ali b. Muhammed el-Barîi Fahrüddîn Ebû Muhammed ez-Zeylai (ö. 743/1343). Hanefî fakih. Bk. Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 655.

58 Tatrîb: Ses perdelerini değiştirmek, sese oynaklık kazandırmak, sesi kaldırıp indirmek suretiyle nağme yapmak, sesteki bu ahengin devamını sağlamak için medleri gereğinden fazla uzatmak veya uzatılmaması gereken yerlerde de med yapmaktır. Bk. Okiç, *Kur’ân-ı Kerimin Üslûb ve Kıraatı*, 20; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 128.

59 Esas adı *el-Fetâva’t-Tatarhâniyye* olup Hindistanlı Hanefî âlimi Âlim b. Ala’nın (ö. 786/1384) İslâm hukukuna dair eseridir. Bk. Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifin*, 435.

60 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 141-142.

İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) *et-Tibyân*⁶¹ adlı eserinden şu nakli aktarır: “Kâdılkudât (ö. 450/1058) *el-Hâvi*⁶² adlı eserde; uydurukça nağmelerle yapılan Kur'ân tilâvetinde şayet fazladan hareke eklemek, hareketleri eksiltmek; uzatılması gereken yerleri kısa okumak veya kısa okunması gereken yerleri uzatarak okumak; lafzı gizleyecek veya manayı karıştıracak şekilde yayarak okumak sûretiyle Kur'ân lafızları sîgasından çıkarılırsa işte bu haramdır. Bununla, okuyucu fâsık, dinleyici ise günahkâr olur. Çünkü böyle yapmak Kur'ân'ı sağlam ve düzgün yolundan eğri büğrü bir yola sokmak olur. Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır; “O, eğriliği olmayan, Arapça bir Kur'ân'dır. / فَرَأَا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عَوْجٍ”⁶³ Bu böylece sabit olunca tehdit içeren hadisteki⁶⁴ tegannîden mâksat, ya açıktan okuma, duyurma ve kendisine ihtiyaç duyulan açıklama olur ki bunun meydana gelmesi son hadiste geçen tegannî kelimesinin tefsirinin yerine geçtiğini de destekler ya da şiirlerden ve insanların sözlerinden ziyade Kur'ân ile yetinmek demektir. Tegannî bu manada veya tecvid ve tertil manasında gelmiştir. Çünkü bu, özellikle güzel sesle olunca Kur'ân için bir süstür. “Allah (c.c.), Kur'ân'ı tegannî (nağme) ile okuyan bir peygambere kulak verdiği gibi hiçbir şeye kulak vermemiştir.”⁶⁵ hadisindeki tegannîye gelince, -güzel sesi de ilave ederek- yukarıdaki izahlardan her birisi burası için de geçerlidir. Güzel ses rivayetinde en müteber görüş de budur. Bu görüşleri İmam Türpüşti ve Ekmelüddîn (ö. 786/1384)⁶⁶ bu hadislerin şerhinde söylemişlerdir. En iyisini Allahü Teâlâ bilir.”⁶⁷

Müellif eserin bir başka yerinde, mûsikinin/tegannînin en çirkininin Kur'ân okuma, zikir ve duada uygulanan olduğunu söyleyerek⁶⁸ o günkü Kur'ân okuyucularının icralarını eleştirir: “*Bazı ölçüler (evzân) ve mûsiki ilminin marifetiyle, üzerine vazife olmayan işleri yapanların (mütekkellifûn) sonradan ortaya çıkardıkları ve Kur'ân'ı rehîn alanların (mürtehinûn) uydurduklarına gelince; onlar şarkı, gazel ve mesnevilerdeki kuralları Allah'ın (c.c.) kalamında uyguluyorlar. Öyle ki,*

61 Tam adı *et-Tibyân fi âdâb-i hameleti'l-Kur'ân* olup Kur'ân'ı okumanın ve ezberlemenin fazileti, Kur'ân öğrencisi ve öğreticisinin dikkat etmesi gereken hususlar, Kur'ân'a karşı görevler vb. konuları ihtiva eden Nevevî'ye ait eserdir. Bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *et-Tibyân fi âdâb-i hameleti'l-Kur'ân*, tah. Beşir Muhammed Uyûn (Dimeşk: Mektebetü'l-Müeyyed, 1991).

62 Mâverdi'nin Şâfiî fihhına dair eseridir. Bk. Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, tah. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994).

63 Zümer, 39/28.

64 Biraz önce geçen, “Kur'ân'ı nağme/tegannî ile okumayan bizden değildir.” hadisi.

65 Yukarıda geçti.

66 Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî. *el-Hidâye'nin* şerhlerinden *el-Înâye* adlı eserin müellifi, Hanefî âlim.

67 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 142.

68 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 169.

nağmelerin ve kesik okuyuşların fazlalığından dolayı dinleyici neredeyse hiçbir şey anlayamaz duruma geliyor. İşte bu, İslâm'daki bid'atların en iğrenci ve uydurmaların en kötüsüdür. Bu konuda dinleyici için söylenebilecek sözlerin en hafifi ve yapılabilecek işlerin en basiti bu durumu inkâr etmek, okuyucu için ise ta'zîrin⁶⁹ gerekliliğidir.⁷⁰

Birgivi, tilâvet, dua ve zikir gibi bazı ibadetlerin sahih olabilmesi için de İslâm hukukunda bildirilen bazı şartlar ve edeplerin gerekli olduğunu belirtir. Bu şartlar ve edeplere riayet edilmeden yapılan bu fiillerin -Kur'ân'ı, zikri ve duayı lahn ve tegannî/nağme ile okuyan kimse gibi- sahibini günaha sokacağını ve böylece dilin âfetlerinden olacağını söyler. Akabinde lahn ve tegannînin haram olduğunu, tecvidin ise gerekli olduğunu ifade eder.⁷¹ Başka bir yerde, Kur'ân, zikir ve duanın müsiki ile icrasının tartışmasız haram olan lahni gerekli kılacağından, ancak, lahn olmadan sadece "ses güzelliği" anlamında kullanılacak müsikinin/gınâ ise mendupluğundan bahseder.⁷²

O günkü sufilerin mescitlerde, ehl-i hevâ ve genç oğlanlarla karışık oldukları halde icra ettikleri müsikiyi, şiirli duaları, ilahileri ve zikirleri de haram olan müsikinin içine sokarak⁷³ bu fiillerin "ibadet kabul edilerek yapılan bir müsiki" icrasından ibaret olması münasebetiyle bunların her türlü müsikiden daha beter olduğunu söyler.⁷⁴

Dini sorumluluk veya arzu gereği yerine getirilen bazı fiillerin işlenmesi esnasında ortaya çıkan tegannîyi/müsikiyi üretmek hakkında genel olarak bu şekilde görüş belirtilirken bunların dinlenmesi hakkında da aynı hükümlerin söz konusu olduğu görülmektedir.⁷⁵

Tekke ve medrese mensuplarının birbirlerini en çok eleştirip yediği hatta küfürle itham ettiği konulardan birisi de sesli zikri benimseyen tarikatlarla mensup

69 Ta'zîr: Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş ceza müeyyideleri ifade eden hadlerin (Ali Bardakoğlu, "Had", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14: 547.) dışındaki cezalar için kullanılan bir tabir olup miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları ifade eder. Bk. Tuncay Başoğlu, "Ta'zîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40: 198.

70 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 142.

71 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 165.

72 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 141.

73 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 140.

74 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 141.

75 Birgivi *Vasiyetnâme* adlı eserinde, tegannî ile icra edilen zikir, Kur'ân tilâveti ve şiirleri dinlemekten sakınmak gerektiğini vasiyet eder. Eserin başka bir yerinde de, semâ meclislerine katılmamayı, tegannî ile icra edilen ezan, Kur'ân ve duayı dinlememeyi aynı zamanda böyle bir durumu inkâr etmeyi vasiyet eder. Bk. Takiyyüddin Mehmed b. Pir Ali Birgivi, *Vasiyetnâme/Risâle-i Birgivi* (Üsküdar: Dârü't-Tibâati'l-Cedîdeti'l-Ma'mûre, 1218), 38-39, 53.

sûfilerin raks, devran ve semâ adı atında yaptıkları zikir merasimleridir.⁷⁶ Birgivi, sûfilerin tekkelerde veya camilerde icra ettikleri âyinler esnasında yaptıkları zikir, semâ, raks vb. uygulamalar hakkında da ciddi eleştirilerde bulunmuş ve görüşlerini birçok âlimin eserinden aktardığı nakillerle desteklemiştir. Şöyle ki; yaşadığı dönemde semâ konusunda ruhsat olmadığını, çünkü Cüneyd'in (ö. 297/909)⁷⁷ kendi zamanında semâya tövbe ettiğini belirtir. *el-İhtiyâr*'da geçen, "Nebî (s.a.v.) Kur'ân okumada, cenazede, orduda ve zikir esnasında sesin yükseltilmesini kerih gördü."⁷⁸ Hadisini naklederek, sûfilerin "vecd" olarak isimlendirdikleri şeyin aslında haram olan mûsikiden başka bir şey olmadığını belirtir.⁷⁹

Belli bir uzva tahsis edilmeyip genel olarak bedenîn âfetlerinden bahsettiği bölümde ilk önce; lügatte, "nağme veya ritmin etkisiyle bedeni hareket ettirmek, bir yerden bir yere nakletmek";⁸⁰ sûfi istilâhında ise, "Kur'ân, kaside, şiir veya mûsikî nağmelerinin tesiriyle meydana gelen vecd hâlinin insanın organlarına sirayet etmesi, hareketli semâ"⁸¹ şeklinde tarif edilen "raks"tan bahsetmektedir. Raksın ölçülü veya ölçüsüz dalgalı hareket olduğunu belirterek bunların her ikisinin de istisnasız oyun (lu'b) olduğunu söyler. O zamanda yaşayan bazı sûfilerin yaptığı raksın da

76 Taraflar kendi görüşlerini savunmak ve karşıt tarafın görüşlerini eleştirip çürütmek maksadıyla çokça eser kaleme almışlardır. Bu eserlerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz; Şeyhülislâm İbn Kemal, *Risâle fi tahkik-i hak*; a.mlf., *Risâletü'l-münîre*; a.mlf., *Risâle fi tahkik-i hak ve ibtâli re'yi's-sûfiyye fi'r-raksı ve'd-deverân*; a.mlf., *Risâle fi deverâni's-sûfiyye*; Çivizâde Muhyiddin, *Risâle fi hakkı deverân*; İbrahim b. Muhammed el-Halebi, *er-Raksu ve'l-vaks li müstahil-li'r-raks*; Kadizâde Mehmed Efendi, *Risâle-i Deverân*; Ahmed b. Muhammed Akhisârî, *Risâle fi hükmi'r-raks*; Muhammed b. Muhammed, *Risâle fi cevâzi deverâni sûfiyye*; Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi, *Risâle fi deverâni sûfiyye*; Sümbül Sinan Efendi, *Risâle fi deverâni's-sûfiyye*; İsmail Ankaravî, *Hüccetü's-semâ*; Abdülehad en-Nürî, *Risâle fi deverâni sûfiyye*; Şeyh Hüseyin Efendi, *Risâle-i Deverâniyye*; Abdülgâni Nablûsi, *Risâle-i Deverân*; Ali Çelebi, *Raks ve Deverân-ı Sûfi*; Mustafa Ali Boluvî, *Risâle-i Deverân*; Ahmed b. Ömer, *Risâle fi'd-deverân*; Şeyh Abdülkerim b. Veliyyüddin, *Risâle fi hakkı deverâni's-sûfiyye*.

77 Ebü'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Hazzâz el-Kavârîrî. İlk dönem sûfilîğinin en güçlü isimlerinden meşhur sûfi. Bk. Süleyman Ateş, "Cüneyd-i Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8: 119.

78 Birgivi, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, 169. Bu hadisi, mezkûr eserdeki hadisleri tahric eden Şuayb el-Arnaût (1928-2016) "zayıf" olarak değerlendirmiştir. Ayrıntılar için bk. Mevsili, *el-İhtiyâr li ta'îli'l-Muhtâr*, 4: 195-196.

79 Birgivi, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, 169.

80 Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, "Rkş", *Lisânu'l-Arab* (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1981), 3: 1704; İbrahim Üneys (Medkur) v.dğr., "Rkş", *el-Mu'cemü'l-vasîf* (Kahire: Mektebetü'ş-Şurûku'd-Düveliyeye, 2004), 364; Mütercim Asım Efendi, "Rkş", *el-Okyânûsu'l-basît fi tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît*, nşr. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları:1, 2013), 3: 2913-2914.

81 Ebü Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn* (Semarang: Mektebetü Kerbata Futra, 2005), 2: 273; Semih Ceyhan, "Semâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36: 456.

oyundan ibaret olduğu, hatta sûfîlerin bunu “ibadet itikadıyla yapıyor olmalarından dolayı” oyundan daha beter olduğunu ve bunların başına büyük bir iş gelmesinden endişe ettiğini belirterek görüşlerini destekleyici mahiyette nakiller getirir.

Nakillerde ifade edilen hususlar şunlardır: “Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. / وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا /”⁸² ayeti ile Kur’ân kesinlikle raksı yasaklamıştır. Gururlanmanın ve raksın zemmedilmesi şımarma ve azgınlıktan daha şiddetlidir. Raksı ilk olarak ortaya çıkaranlar, -kendilerine canlıymış gibi böğüren bir buzağı heykeli icat ettiğinde- Samirî'nin arkadaşlarıdır. Onlar buzağının etrafında dans etmeye başladılar. O, kâfirlerin dinidir ve bunlar da buzağının kullarıdır. Semâ esnasında raks caiz değildir. Raks büyük günahdır. Şarkı söylemek, kadib⁸³ çalmak ve raks etmek İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed'e göre icmâ ile haramdır. Bazı âlimler raksın haramlığını izah etmişlerdir. Raksı helal kabul eden kâfirdir. Raksın haramlığının icmâ ile sabit olduğu bilinince onu helal kabul edenin kâfir olması gerekli olur. Raks yapanların aleyhinde büyük felaketle muamele yapılacak epeyce söz vardır.⁸⁴

Müellif bu nakilleri aktardıktan sonra sözlerine şöyle devam eder: “*Ben derim ki, insafı, diyaneti ve tabii istikameti olan her hangi birisi zamanımızdaki sûfîlerin henüz büluğa ermiş genç oğlanlarla, hevâ ve hevesine düşkün cahil, bilgisiz, bid'atçı olup tahâreti, Kur'ân'ı, helali ve haramı bilmeyen, aslında İslâm'ı tanımayan aşağılık kimselerle karışık olarak mescitlerde yaptıkları raksı; çeşitli nağmelerle ve elhanla yaptıkları duaları; yine onların yaptığı korkudan bağırma, homurdanma, eşek anırtmasına benzer bağırma; onların, Allah'ın (c.c.) kelamını bozup, Allah'ın (c.c.) zikrini değiştirip sonra da 'hay, huy, hey, heya' gibi başıboş lafızlarla ve çirkin hezeyanlarla söylenip durduklarını görse, kendisinde fikhî derinlik ve onların durumları hakkında ayrıntılı bilgisi olmasa bile, “Hiç şüphe yoktur ki, bunlar dinlerini eğlence ve oyun edinmişlerdir. / اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا /”⁸⁵ der.⁸⁶ Bu durumu bilip, görüp de inkâr etmeyen, güçleri yettiği halde bunları değiştirmeyen aksine onlardan korkan ve onlardan dua isteyen kadı ve hâkimlere yazıklar olsun! Evet, edeple ve azalarını hareket ettirmeden lahn ve tegannîsiz ayakta, oturarak ve yan üstü yatarak zikir yapmak caizdir. Zikir esnasında başın hareket ettirilmesine gelince; “lâ ilâhe illa'llâh” sözündeki manayı gerçekleştirmek için sadece başın; nefyde (lâ ilâhe derken) sağ tarafa, ispatta (illa'llâh derken) sol tarafa hareket ettirilmesinde zann-ı galib, caiz olacağıdır. Başın bu şekilde hareket ettirilmesinde salih niyet olursa bu durumda müstehap bile olur. Böylelikle*

82 İsra, 17/37; Lokman, 31/18.

83 Eserin şerhlerinden birinde bu çalgının Türkçe'de “çelpere” denilen saz olduğu ifade edilmiştir. Bk. Akşehirli Hocazâde Abdünnasir Efendi, *Şerh bi'l-kavl ale't-Tarika* (İstanbul: 1276), 244. (et-Tarikatü'l-Muhammediyye kenarında)

84 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 184.

85 A'râf, 7/50.

86 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 184.

*abes ve oyun olmaktan çıkıp tevhide delâlet eden kelimeye bitişik, yine tevhide delâlet eden bir fiil olur. Bir kelime iki kelime gibi olur. Bunun aslı, namazda teşehhütteyken şehâdet kelimelerini söyleme esnasında işaret parmağını kaldırmaya dayanır.*⁸⁷

Osmanlı'da fetva yetkisi olan âlimlerin neredeyse tamamı mûsikinin her türü hakkında mezhebin görüşü olan “haram, günah” hükmünü vermişlerdir. Müellifin yukarıdaki açıklamalarını birçok Osmanlı müftü ve şeyhülislamının fetvalarında da bulmak mümkündür. Tekke mûsiki formlarından olan raks, semâ ve devran gibi hususlarda özellikle sûfi meşrepli şeyhülislâm ve müftüler -çok küçük istisnalar dışında- müspet fikirlere sahip olup müspet fetva vermiş olsalar da aynı kişiler din dışı mûsiki hakkında yine mezhebin görüşüyle amel etmişlerdir.⁸⁸

Müellif -besteli veya bestesiz- şiirle meşgul olmaya da temas etmiştir. Şiirin; yalan, riya, yerme, günahın zikredilmesi ve mûsikiden uzak olması durumlarında caiz olduğunu, bununla beraber böbürlenme ve gururlanmanın âfetlerinin şiirden kaynaklandığını söylemiştir. Şiirle aşırı meşgul olmanın bazı farzları ve sünnetleri işlemekten alıkoyacağını, şiirin bu âfetlerden uzak olmasının ise nâdir olduğunu belirtmiştir. Bu konudaki görüşleri için, “Şairlere ancak azgınlar uyar. / وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ”⁸⁹ âyeti ile “Sizden birinizin karnının irinle dolup oyulması şiirle dolmasından daha hayırlıdır. / لَان يَمْلَأُ جَوْفَ احَدِكُمْ قِيحًا حَتَّى يَرِيهِ خَيْرَ لَهْ مِنْ اَنْ يَمْلَأَ الشَّعْرَ”⁹⁰ hadisini zikretmiştir.⁹¹

Müellifin fikirlerine delil olarak getirdiği bu âyet ve hadis hakkında Nebi Bozkurt şu değerlendirmelerde bulunur: *“Arap şiiri ğınaya uygundu. Arabın mûsikisinde ve semer adı verilen eğlenceli sohbetlerinde şiirin önemli bir yeri vardır... Şairler şiirleriyle onlara büyük bir itibar atfeden insanları etkilerlerdi. Bazan onları sapıklığa da düşürürlerdi. Kur’an, şâirlere ancak azgınların uyacağı, onların her vadiye şaşkın şaşkın dolaştıklarını, yapmayacakları şeyler söylediklerini belirtir. İnanan, iyi işler yapan ve Allah’ın adını çok zikredenleri bundan hariç tutar. Hz. Peygamber, ‘Şüphesiz şiirden bir kısmı mahza hikmettir’ buyurmuşlardır. Hz. Peygamber’in ashâbı Mescid’de şiir okur gülerlerdi... Hz. Peygamber bir insanın karnını en tiksindirici şeylerle doldurması ile hıfzını şiirle doldurma arasında yaptığı benzetme herhalde kendisini ve İslam’ı küçük düşürmek, istihza etmek veya insanların şeref ve izzetini tezyife yönelik şiirler hakkında olmalıdır.”*⁹²

87 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 185.

88 Bu konuda menfi yönde fetva veren müftü ve şeyhülislamın yanı sıra az da olsa müspet fetva verenler de olmuştur. Bu fetvalar için bk. Biyik, *Osmanlı Fetvalarında Mûsikî*, 197-301.

89 Şuarâ, 26/224.

90 Buhârî, “Edeb”, 92; Müslim, “Şi’r”, 7, 9.

91 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 163.

92 Nebi Bozkurt, *Hadis’te Folklor Eğlence* (İstanbul: Marmara üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 103-105.

Eserin bir başka yerinde, kişinin yalnızlığı gidermek için -başkaları için değil de- sadece kendisi için sözlü eserler/şiirler seslendirmesi veya bayramlarda ve düğünlerde müsiki icrası hususunda ihtilaf edildiğinden bahsederek doğru olanın, böyle bir zamanda mutlak olarak bunların da yasaklanması olduğunu beyan eder.⁹³ Müellifin bahsettiği hususlarda azımsanamayacak sayıda sahih hadis⁹⁴ olmasına rağmen zamanının fitnesini ileri sürerek bu uygulamalara yasak konulmasını talep etmesi müsiki konusundaki düşüncelerinde çok katı ve tek taraflı bakış açısına sahip olduğunun açık göstergesidir.

Birgivi, dilin âfetlerinden on yedincisi olarak şarkı söylemeyi (gınâ) zikreder. Bu konuda da görüşlerini destekleyici mahiyette, “İnsanlardan bir kısmı boş sözleri satın alıyorlar. / وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ”⁹⁵ ayetini, “Şarkı, suyun otu yeşerttiği gibi kalpte nifakı yeşertir. / الغناء يُنْبِتُ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ الْمَاءُ الْبَقْلَ”⁹⁶ ve “Ne zaman bir adam sesini şarkı ile yükseltirse Allah (c.c.) ona iki omuzunda oturacak iki şeytan gönderir. Bu şeytanlar, adam şarkı söylemeyi kesinceye kadar topuklarıyla onun göğsüne vururlar. / ما من رجل رفع عقيرته بغناء الا بعث الله له شيطانين على منكبيه يضربان باعقابهما على صدره حتى يمسك”⁹⁷ hadislerini getirmiş, ayrıca şu nakilleri de zikretmiştir: İyi bil ki şarkı bütün dinlerde haramdır. Erkek ve kadın şarkıcılara yapılacak vasiyet bize ve ehl-i kitaba göre günahtır.⁹⁸ İnsanlara şarkı söyleyen kişinin şehâdeti kabul edilmez. Çünkü o kişi insanları büyük günah işlemek üzere bir araya getirmiştir.⁹⁹

Müsiki ile icracı olarak değil de dinleyici olarak meşguliyete dair aynı minvalde sözler sarfedilmiştir. Helak olma korkusu, hakkın alınması, geçim temini, vacip ve sünnetlerin yerine getirilmesi, aralarında ağıtçı kadın olsa bile cenaze merasimine

93 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 141.

94 Konuyla ilgili hadisler ve yorumları için bk. Bozkurt, *Hadis'te Folklor Eğlence*, 56-72; Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Müsiki*, 267-274.

95 Lokman, 31/6.

96 Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 10: 223. Hadis İmam Nevevi'ye sorulduğunda şu şekilde cevap vermiştir: “Soru: Nebî'nin (s.a.v.), ‘Allah şarkıcı ve kendisine şarkı söylenen kişiye lanet eder.’ ve ‘Gınâ (müsiki) suyun sebzeyi yeşerttiği gibi kalpte nifakı yeşertir.’ dediği sabit midir? Cevap: Bunda sahih bir şey yoktur.” Bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *Fetâva'l-İmâm en-Nevevî / el-Mesâilü'l-Mensûre*, Mürettip: Alâüddin b. el-Attâr, tah. Muhammed el-Haccâr (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986), 293.

97 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 140. Zayıf olduğu bildirilen bu hadis hakkında Gazzâlî şu değerlendirmede bulunur: “Burada zikredilen şarkı/gınâ, kişinin kalbinde şeytanın istediği şehvet ve aşk gibi duyguları harekete geçiren müsiki çeşitlerindedir. Allah'a kavuşma arzusunu ve bayramlarda, yeni bir çocuğun doğmasında, kaybolan bir şeye veya kişiye kavuşmadaki sevinci artıran türdeki müsinin tamamı şeytanın muradına ters düşer.” bk. Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, 2: 282-283.

98 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 141.

99 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 169.

iştirak gibi dünyevî veya uhrevî bir zaruret olmaksızın seslendirilmesi caiz olmayan her şeyin dinlenmesinin de caiz olmadığı ve bütün bunların kulağın âfetlerinden olduğu söylenmiştir. İçinde şarkı/mûsiki ve oyun gibi günah işlenen bir programa davete icabetin ise zaruret kapsamında değerlendirilemeyeceği belirtilmiş, bu şekildeki bir davette, davet edenin mûsiki ve oyunla günah işlediği sabit olunca buna icabetin gerekmeyeceği vurgulanmıştır. Böyle bir davete icabetin sünnet değil aksine haram olacağı belirtilmiştir. Burada icra edilen mûsikiyi dinlemenin caiz olmayacağı, dinleyicinin -her ne kadar mûsikiyi üreten kişi olmasa da- söyleyiciye/icracıya ortak olacağı ifade edilmiştir.¹⁰⁰

Mûsikiyi dinlemekle alakalı olarak İbn Ömer'in (r.a.)¹⁰¹ "Resûlullah (s.a.v.) gıybet etmeyi ve gıybeti dinlemeyi yasakladı." rivayetinden sonra, herhangi bir zarurete mebni olmaksızın çalgı aletleri dinlemenin de bu yasak içerisine girdiği ifade eder. Ticareti, savaşı ve hac yolculuğunu çalgı aletleri dinlenmeden yapılamayacak işler olarak görüp bu durumlarda çalgıyı dinlemenin bir zararı olmadığını belirtir.¹⁰² Kâdîhan'ın (ö. 592/1196)¹⁰³ hadis olarak zikrettiği, "Çalgı aletleri dinlemek günahıdır. Bunların çalındığı ortamda oturmak fısktır. Bu aletlerden (dinlemekten) haz almak küfürdür. / استماع الملاهى معصية والجلوس عليها فسق والتلذذ بها من الكفر"¹⁰⁴ şeklindeki cümlelerden sonra, Resûlullah'ın (s.a.v.) çalgı âletlerini dinleme hususundaki ifadelerinin çok sert olduğunu belirtir. Bir kimsenin aniden çalgı aletlerinin sesini işitmesi durumunda ona bir şey gerekmeyeceği, o kişinin mümkün olduğu kadar kulağına gelen o sesi duymamak için gayret göstermesinin gerekliliğinden bahseder.

100 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 168. Müellif *Vasiyetnâme* adlı eserinde takvâyı vasiyet ederken, takvâdan daha faziletli bir şey olmadığı, takvâ olmadan hiçbir amelin kabul olmayacağını ifade ederek onu "günahlardan katî sakınmaktır" şeklinde tarif eder. Daha sonra, takvâyı isteyenlerin de yedi azasını günahlardan sakındırmaları gerektiğini söyleyerek ilk önce kulağın, saz, şeşnâ, zurna, davul, tanbura, kopuz, çeng, kanun ve ney gibi mûsiki aletlerini dinlememesi gerektiği ifade eder. Yalan, gıybet ve fuhşa kulak vermemeyi vasiyet eder. Bk. Birgivi, *Vasiyetnâme*, 171-172.

101 Ebû Abdurrahmân Abdullâh b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî (ö. 73/692). Hz. Ömer'in oğlu olup en fazla hadis rivayet eden, en fazla fetva veren sahabedendir. Bk. M. Yaşar Kandemir, "Abdullâh b. Ömer b. el-Hattâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 126.

102 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 168.

103 Ebû'l-Mehâsin Fahrüddin Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendi el-Fergânî. Kaynaklarda *el-Fetâva'l-Hânîyye* veya kısaca *el-Hânîyye* olarak da anılan, Hanefî mezhebinde yazılan en muhteber ve yaygın fetva kitaplarından biri olan *Fetâvâ Kâdîhan* adlı eserin sahibi, Hanefî fakihî. Bk. Ahmet Özel, "Kâdîhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24: 121, 122.

104 Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *Neylü'l-evtâr min esrari Münteka'l-ahbar*, tah. Ebû Muâz Târik b. Muhammed (Kahire: Dâru İbnü'l-Kayyim, 2005), 10: 156. Hadis ve yorumları hakkında ayrıca bk. Uludağ, *İslâm Açısından Müzik ve Semâ*, 122-123.

Buna delil olarak da Resûlullah'ın (s.a.v.) parmakları ile kulağını tıkaması hadisesini söyler. Kişinin kendi iradesi ile şarkı dinlemesinin de çalgı dinlemek gibi olduğunu ve bu rivayetin kapsamına gireceğini belirtir.¹⁰⁵ Ne tür olursa olsun (saz ile söz ile veya her ikisi ile) her türlü müsikeyi üretmenin ve dinlemenin haram olduğunu ve âlimlerin bu konuda icmâ ettiğini söyler.¹⁰⁶

Hanefî ulemasının çoğunluğunun müsikeyi konusundaki görüşlerine delil olarak kabul ettikleri çalgı dinlemekle alakalı rivayet zayıf hadis çeşitlerinden olan “mürsel” hadislerdendir. Zina ve içki gibi bazı büyük günahları bile işlemekten zevk alanlar hakkında “küfür” hükmü verilmezken burada söz konusu olan çalgı aletlerini dinlemekten lezzet alınmasının “küfür” olarak nitelendirilmesi anlaşılır gibi değildir.

Eserde, elin âfetlerinden olarak birçok madde sayıldıktan sonra, kişinin eşi ile cariyesi ile ve savaşa hazırlanmak için savaş aletleriyle oynaması dışında her türlü oyun ve eğlence de elin âfeti olarak zikredilmiştir. Devamında ise -düğünde çalınan zilsiz def ile askerlerin, hacıların ve yolcuların davulları hariç- kadib, tanbur ve her türlü üflelemeli, vurmali ve telli çalgı aletini çalmanın elin âfetlerinden olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁷

Sırf eğlence olsun diye seferde bile olsa zil edinmek bedeninin âfetlerinden sayılmış bu konuda şu hadisler zikredilmiştir:¹⁰⁸ “Melekler, içinde köpek ve zil olan yerde rifkate bulunmazlar, yoldaşlık etmezler. / لا تصحب الملائكة رفقة فيها كلب أو جرس”; “Zil şeytanın çalgılarındandır. / الجرس من مزامير الشيطان”¹⁰⁹

Belli bir uzva tahsis edilmeyip bedeninin âfetlerinden sayılan bir diğer husus da kullanılmasa bile evde çalgı aletlerinin bulundurulmasıdır. Birgivi, bazı kitaplarda, bu aletleri tutmakla lehv âdet haline gelmiş olacağından dolayı bu çalgıları çalmasına bile evde bulundurmanın günah olarak yazıldığını söyler.¹¹⁰

Çalgı aletlerini dinlerken zevk almayı “küfür” olarak telakki eden bir anlayışın bu aletleri hangi amaçla olursa olsun yanlarında veya evlerinde bulunduranlar hakkında “günah işlemiş” olacaklarına dair hüküm vermesi gayet normaldir.

Müsiki ile alakalı olarak *et-Tarika*'da temas edilen konulardan birisi de, ölen kişinin ardından nağme ile terennüm edilen sözler; yas törenlerinde söylenen şiir, şarkı ve türküler¹¹¹ olarak tarif edilen ağıttır. Birgivi, dildeki altmış tehli-

105 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 168-169.

106 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 169.

107 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 173.

108 Müslim, “Libas ve Zinet”, 27. Hadisler ve yorumları hakkında ayrıca bk. Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Müsiki*, 167-168.

109 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 193.

110 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 196.

111 Süleyman Uludağ, “Ağıt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1: 470.

keden bahsederken,¹¹² bunlardan on üçüncü sırada (gösteriş için) ağıt yakmayı (niyâha) zikreder.¹¹³ Ağıt ve ağıtçılar hakkında ağır tehditler içeren hadisleri sıralamakla yetinerek konu hakkında bu eserinde yorum yapmaz.¹¹⁴ Hadisler şunlardır:¹¹⁵ Ebû Mâlik el-Eşarî (r.a.) Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Ağıtçı kadın ölmeden evvel tövbe etmezse kıyamet gününde üzerinde katrandan bir pantolon ve uyuzdan bir zırh olduğu halde diriltir. / النايحة اذا لم تتب قبل موتها تقام يوم القيامة وعليها سربال من قطران ودرع من جرب ” Ebû Hüreyre (r.a.) Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “İnsanlarda iki şey vardır ki bunlar o kimselerde küfürdür. Bunlar nesebi ta'n etmek ve ölüye ağıt yakmaktır. / اثنتان فى الناس هما بهم كفر الطعن فى النسب والنياحة على الميت ” Cerîr b. Abdullah: “Biz, ölüye yakılan ağıttan dolayı cenaze yakınlarıyla bir araya gelmeyi ve yapılan yemekleri yemeyi reddediyorduk. / كنا نعد الاجتماع الى اهل الميت ” dedi.¹¹⁶

Bunlar ve konu ile alakalı diğer hadisler incelendiğinde Hz. Peygamber'in yasakladığı ağıtın saç-baş yolma, tırnaklarla yüz ve gözleri tırmalama, elbiselerin yırtılıp parçalanması, çığlık atarak ağlama gibi hareketlerle kadere ve Allah'a isyan manası taşıyan sözlerle icra edilen cahiliye adetlerinden olan türü olduğu görülecektir. Bu tür ağıt yakmak caiz görülmemiştir. Ancak ölen kişiye üzülmek, onun iyiliklerini dile getirerek ağlamak –kadere isyan anlamı taşıyan ifadelerden uzak olduğu süreci- mübah görülmüştür.¹¹⁷

Bütün bu görüşleri neticesinde Birgivi'nin mûsikinin lehindeki onlarca aklı ve nakli delile, konu hakkında müspet fikir beyan eden âlimlerin görüşlerine, işin kültür, sanat, örf, âdet vb. boyutlarına hiç temas etmeden tamamen onun haram veya günah olduğunu ispat etmek gayretinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu tutumuyla onun, her ne kadar şer'i ilimlerde müdekkik ve muhakkik olmuş olsa da halkın örfüne ve ahvaline vâkıf olmayan, onlara itibar etmeyen müteşerri' birisi olarak başta sûfîlerin raks ve devranı olmak üzere karşı çıkmış olduğu birçok meselede muhalefetinin hiçbir işe yaramadığı açıktır.¹¹⁸

112 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 131.

113 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 139.

114 Müellif hadisleri sıraladıktan sonra konu ile ilgili tafsilatı *Cilâü'l-kulûb* adlı eserinde yazdığını ifade eder. Bk. Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 139.

115 Hadisler için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 4: 62, 63; Müslim, “Cenâiz”, 10; “İman”, 30. Konu ile alakalı başka hadisler ve değerlendirmeleri hakkında bk. Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî*, 179-183.

116 Birgivi, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, 139. Müellif, *Vasiyetnâme* adlı eserinde zamanın âdetlerinden olan cenaze kabre götürülürken yapılan sesli zikir ile müezzinlerin bazı icralarının kendi cenazesinde yapılmamasını ister. Bk. Birgivi, *Vasiyetnâme*, 63.

117 Bk. Uludağ, “Ağıt”, 1: 471; Düzenli, *İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî*, 179-183.

118 Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-hakk fî ihtiyâri'l-ehakk*, 125, 126.

Burada olduğu gibi fetva yetkisi olmayan âlimlerden müsiki hakkında menfi görüşe sahip olanlar Hanefî mezhebinin görüşü ile amel etmişler, -az da olsa- müspet görüşe sahip olanlar ise ya Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşlerini tevîl etmişler veya diğer mezheplerin müsikiyi mübah olarak görüp bazı durum ve şartlar altında mekruh veya haram olacağı şeklindeki Hanefî mezhebine göre biraz daha ılımlı olan fikirleriyle amel etme yoluna gitmişlerdir. Bu grup ta fikirlerini destekleyici mahiyette aklî ve naklî deliller ileri sürmüşlerdir. Bu grubun müsikinin mübah olduğuna dair getirdiği onlarca delilden birkaç tanesi şunlardır:

1. “De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde müminlerindir. İşte bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.” (A'raf, 7/32)
2. “Seslerin en çirkini şüphesiz merkeplerin sesidir.” (Lokman, 31/19)
3. “Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın.” (Nisâ, 4/103)
4. “Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz.” (Buhârî, “Tevhid”, 252)
5. “Kur'ân'ı nağme ile okumayan bizden değildir.” (Buhârî, “Tevhid”, 44)
6. Resûlullah'ın (s.a.v.) Hz. Aişe (r.a.) ile beraber Habeşliler oyun oynayıp dans ederlerken onlara bakıp onları izlemeleri. (Buhârî, “İdeyn”, 25; Müslim, “İdeyn”, 17)
7. Resûlullah'ın (s.a.v.) bayram günü kendi evinde def çalıp mersiyeler söyleyen cariyelelere izin vermesi. (Buhârî, “İdeyn”, 3)

Sonuç

İslâm tarihi boyunca hakkında menfi ve müspet görüşler beyan edilip her iki görüş taraftarlarının da kendilerine aklî ve naklî deliller bulabildiği konulardan birisi olan müsiki, dinî ve din dışı formlarıyla XVI. yüzyıl Osmanlı âlimlerinin de gündeminde yer etmiş, bazen çok şiddetli çekişmelere de sebep olan bu konu hakkında çok sayıda risale-eser kaleme alınmış, bazen de farklı konularda yazılan eserler içerisinde müsikiyeye de temas edilmiştir.

Osmanlı'nın yetiştirdiği büyük âlimlerden birisi olan Birgivi Mehmed Efendi, döneminin (XVI. yüzyıl) en etkili simalarından biri olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Farklı alanlarda, tamamına yakını Arapça olarak telif ettiği eserleri, hem kendisi hayattayken hem de daha sonraki dönemlerde ilgi ile takip edilmiş, takip edilmeye devam etmektedir. Ahlâka dair konuların ele alındığı *et-Tarikatü'l-Muhammediyye* adlı eseri kendisinin şöhretinde tesiri olan en önemli çalışmalarından biridir. Birgivi bu eserinde, müsiki konusuna da temas etmiştir.

Müellif, müsiki konusundaki fikirlerini delillendirmek maksadıyla -eserde ele aldığı diğer konuları işlerken uyguladığı gibi- âyetler, hadisler ve muteber kaynaklardan alınan nakillerden istifade etmiştir.

Birgivi, -dinî veya din dışı amaçları önemsenmeksizin- mûsikiyi sesle (vokal) veya sazla (enstrümantal) üretmek/icra etmek, üretilen mûsikiyi dinlemek konularında görüşlerini farklı münasebetlerle beyan etmiştir.

Başta Kur'ân-ı Kerîm kıraati olmak üzere nağme ile dua okumak, ilâhi, naat gibi sözlü dinî eserler söylemek, nağmenin ve/veya ritmin eşliğinde yapılan zikir, semâ ve raks gibi cami ve tekkelerde icra edilen dinî formlara da temas etmiştir.

Hakkında çok sayıda hadisi de aktarmasına rağmen Kur'ân kıraatinde nağme hususunda özellikle kendi dönemindeki okuyucuların icralarından yola çıkarak çok şiddetli eleştirilerde bulunmuştur. Zaman zaman, tecvid kurallarının ihlal edilmemesi, kelime ve harflerdeki nizama riayet edilmesi vb. bazı şartlar altında hem Kur'ân kıraatinin hem de diğer dinî formların müstehap veya mendupluğundan bahsetse de nağme ile gerçekleştirilen Kur'ân kıraati hususundaki genel kanaati, onun İslâm'daki bid'atların en iğrenci ve uydurmaların en kötüsü olduğu, okuyucuya ta'zir gerekeceği, dinleyicinin de bu tür icraları dinlememesi ve en azından bu durumu inkâr etmesi gerektiği şeklindedir.

Bazı sûfilerin tekkelerde veya camilerde icra ettikleri âyinler esnasında yaptıkları zikir, semâ, raks vb. uygulamalar hakkında da, bunların aslında haram olan mûsikiden başka bir şey olmadığını belirtmiştir. Raksın oyundan ibaret olduğunu, bunun ibadet düşüncesiyle yapılıyor olmasından dolayı oyundan daha beter olduğunu söylemiştir.

Besteli veya bestesiz şiirle meşgul olmaya da değinen müellif, şiirin; yalan, riya, yerme, günahın zikredilmesi ve mûsikiden uzak olması durumlarında caiz olabileceğini ancak böyle bir zamanda mutlak olarak bunun da yasaklanması gerektiğini belirtmiştir.

Şarkı söylemekle alakalı olarak; onun kalpte nifakı yeşerteceği, bütün dinlerde haram olduğu, şarkıcının şehâdetinin kabul edilmeyeceği vb. rivayet ve nakillerle konu hakkındaki fikirlerini desteklemiştir.

Çalgı aletlerinin çalınıp dinlenmesi hakkında da çok sert ifadelerde bulunan müellif, "Çalgı aletleri dinlemek günahtır. Bunların çalındığı ortamda oturmak fısktır. Bu aletlerden (dinlemekten) haz almak küfürdür." şeklindeki rivayeti olduğu gibi kabul etmiş, hatta bir kimsenin âniden çalgı aletlerinin sesini işitmesi durumunda, mümkün olduğu kadar kulağına gelen o sesi duymamak için gayret göstermesinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Çalgıların sadece çalınıp dinlenmesi değil evde bulundurulması bile günah olarak görülmüştür. Zil, zilsiz def, kadîb, tanbur gibi sazlar söz konusu olmuş, bunlardan zil çalmak ve bulundurmak hakkında olumsuz ifadelerin yer aldığı rivayetler aktarılmıştır.

Müellifin temas ettiği konulardan birisi olan ağıt ve para karşılığında ağıt yapan ağıtçılar hakkında da şiddetli tehditlerin zikredildiği rivayetler aktarılmıştır.

Mûsikinin her türünün icrasına ve dinlenmesine şiddetle karşı çıkan, haram, büyük günah, hatta yerine göre küfür olarak hüküm veren müellif birkaç istisnadan da bahsetmiştir. Bazı şartlara riayet edilmesi durumunda güzel ses veya nağme ile Kur'ân kıraatinde; yine bazı şartlar çerçevesinde besteli veya bestesiz şiir okunmasında; kişinin yalnızlığını gidermek için kendi kendine şarkı vs. söylemesinde; askerlerin, hacıların ve yolcuların davul çalmalarında; bayram ve düğünlerde zilsiz def çalınmasında, şarkı söylenmesinde bir sakınca olmadığı belirtilmiştir.

Mûsikinin lehinde varit olan çokça rivayet olmasına rağmen Birgivi -Kur'ân kıraatindeki rivayetler hariç- bu rivayetlerden hiç bahsetmemiş, konu hakkında olumsuz kanaat sahibi olanların penceresinden bakarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Müellifin konu ile alakalı düşüncelerini riya, elin âfetleri, dilin âfetleri, kulağın âfetleri, bedenın âfetleri, belli bir uzva tahsis edilmeden genel olarak bedenın âfetleri vb. başlıklar altında serdetmiş olması da onun mûsiki hakkında olumsuz fikirlere sahip olduğunu ilk baştan ortaya koymuştur.

Osmanlı ulemasından -Birgivi'de olduğu gibi- mûsiki hakkında menfi yönde fetvalar/fikirler sudur ederken o toplumu oluşturan diğer insanların günlük yaşantılarındaki mûsiki ile irtibatları ise çok farklıydı. Çalışmanın giriş bölümünde de ifade edildiği gibi, insanlar saray ve konaklardan tutun da kışlalara, camilere, tekelere, çarşılarla ve sokaklara varıncaya kadar her zaman ve her mekânda mûsiki ile içli dışlı olmuşlar, doğumdan ölüme, ibadetten eğlenceye ve eğitimden savaşa varıncaya kadar hayatın her alanında mûsikiye yer vermişlerdir. Yani kitaplarda yazan, fetvalarda söylenenle halkın gerçekleri birbirine tezat teşkil ediyordu.

Kanaatimizce günümüzde de aynı tezatların yaşanmaması, insanların firkalara bölünmemesi için Kâtib Çelebi'nin dediklerine kulak vermek gerekir. O şöyle der: *“Halk arasında örfe ve âdet olup çoğunluğun tercih ederek, yadırgamadan yaptığı bir işe, büyük küçük herkes bağlanmış olsa, onu öylece kabullenmek gerekir. Âdet edinilen bu iş bid'at ve günah bile olsa onu engellemek arzusunda olan kişi boş yere zahmet çekmekten ve “Men lem ya'rif urfe ehli zemânihi fehüve câhilün / Yaşadığı zamandaki insanların örfünü bilmeyen kişi (âlim de olsa) cahildir.” sözüne binaen cahilliğini ve aptallığını ortaya çıkarmaktan başka bir şey yapmış olmaz. Kötü olan şeylerden nefret ettirerek vaz geçirmek için uğraşma hususunda bile çok ileri gidilirse, dil ile yapılan ileri konuşmalar kılıçla ve süngüyle yapılan savaş ve vuruşmaya sebep olup eskiden görüldüğü gibi taassup cenkleri gibi durumlar ortaya çıkar. Zira halkın, örfe muhalif olan bir sözü hak bile olsa kolay kolay kabul etmemesi onun fitratında mevcuttur. Yasak konuldukça o fiili işleme arzusu daha da artar. Mutlaka yasaklanması ve toplumdan kaldırılması gereken bir durum karşısında ise, “Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt dinler veya korkar.” (Taha, 20/44) âyeti ile amel etmek lazımdır ki, nezaket ve yumuşaklık ile yapılacak olan davetin meyvesi ortaya çıkacaktır.”* (Kâtib Çelebi, 2016, 54)

İnsanın güzel sese olan meylî ve mûsikiden yoksun olarak yaşayamayacağı âşikârken, hele hele günümüzde hemen hemen her şeyin doğru-yanlış farklı amaçlarla insanları etkilemek için araç olarak kullanıldığı bir ortamda mûsikiye “haram”, “günah”, “küfür” gibi hüküm vermek, yüzlerce yıldır sahip olunan paha biçilemeyecek değerdeki tecrübe ve bilgi birikiminin bir anda çöpe atılması anlamına gelecektir. Günümüzde birçok art niyetli kesim tarafından bilinçli bir şekilde sosyal, siyasal, eğitim, ticaret, din, siyaset ve kültür gibi alanlarda propaganda aracı veya silah gibi kullanılan mûsikiden Müslüman bireyler/toplum olarak hangi alanda ne şekilde istifade edilebilir konusunda düşünmek, ulusal ve uluslararası arenada tesirli olabilecek, dinî ve dünyevî yaşantıya azami derecede katkılar sağlayacak projeler üretmenin gerekli olduğu kanaatini taşımaktayız.

Bugün içerisinde yaşadığımız toplumun en yüksek resmî fetva organı olan Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konu hakkındaki fetvasına göre amel etmenin en isabetli yol olacağı düşüncesindeyiz. Fetvayı olduğu gibi aktararak çalışmaya son verelim: *“İslam dini müzik konusunda ayrıntılı ve özel hüküm koymak yerine genel ilke ve amaçları belirlemekle yetinmiştir. Buna göre İslam'ın ilke ve esaslarına aykırı, günaha sevk eden, haramı teşvik eden müzikleri yapmak ve dinlemek günahıdır. Dinimizin temel inanç, amel ve ahlak ilkelerine aykırı olmayan, haramların işlenmesine sebep olmayan müzik türlerini dinlemekte ise dinen bir sakınca yoktur. Kur'an ve sünnette müzikle meşgul olmanın, müzik dinlemenin mutlak anlamda günah olduğunu gösteren deliller bulunmamaktadır. Aksine, Resûlullah'ın (s.a.s.) ilke olarak müziğin caiz olduğuna işaret sayılabilecek nitelikte ifadelerinin bulunduğu bilinmektedir. Nitekim o, nikâhın duyurulması için def çalınmasını öğütlemiştir (Tirmizî, Nikâh, 6). Yine bir bayram günü Hz. Âişe'nin yanında def çalıp türkü söyleyen iki cariyyeye çıkmak isteyenlere “Bırakın bu gün bayramdır” diye uyarıda bulunmuştur (Müslim, İydeyn, 17). Müzik yapmanın ve dinlemenin hükmünün ne olduğu konusu İslam bilgileri tarafından çokça tartışılmış, lehte ve aleyhte çok şey söylenmiştir. Tarafların ileri sürülen görüşleri, gerekçeleri ile birlikte değerlendirildiğinde müziğin mutlak anlamda yasaklanmadığı, aksine ilke olarak mübah kılındığı sonucuna ulaşılır (Bkz. Zeylaî, Tebyin, IV, 222). [Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, Fetvalar, 4. Baskı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), s. 535-536.]*

Kaynakça

- Abdülaziz Bey. *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, Âdât ve Merasim-i Kadime, Tabirat ve Muamelat-ı Kavmiye-i Osmaniye*. Haz. Kazım Arısan - Duygu Ansan Günay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
- Akdoğan, Bayram. *Türk Din Musikisi Dersleri*. Ankara: Bilge Ajans, 2010.

- Ateş, Süleyman. "Cüneyd-i Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 119-121. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Atsız, Nihal. *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2013.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. Haz. Avni Aktuç - İbnülemin Mahmûd Kemal İnal. 2 Cilt. İstanbul: Maârif Vekâleti, 1955.
- Bardakoğlu, Ali. "Had". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 547-551. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Başoğlu, Tuncay. "Ta'zîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 198-202. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Bayramoğlu, Fuat - Azamat, Nihat. "Bayramiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 269-273. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Tah. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Bıyık, Tacetdin. *Osmanlı Fetvalarında Müsiki*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019.
- Birgivi, Takiyyüddin Mehmed b. Pir Ali. *et-Tarikatü'l-Muhammediyye fî beyâni's-sîreti'n-Nebeviyyeti'l-Ahmediyye*. İstanbul: 1276.
- Birgivi, Takiyyüddin Mehmed b. Pir Ali. *et-Tarikatü'l-Muhammediyye fî beyâni's-sîreti'n-Nebeviyyeti'l-Ahmediyye*. İstanbul: 1289.
- Birgivi, Takiyyüddin Mehmed b. Pir Ali. *Vasiyetnâme/Risâle-i Birgivi*. Üsküdar: Dâru't-Tibâati'l-Cedideti'l-Ma'mûre, 1218.
- Bozkurt, Nebi. "Eğlence". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 483-488. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Bozkurt, Nebi. *Hadisîte Folklor Eğlence*. İstanbul: Marmara üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahih*. İstanbul: 1981.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Ceyhan, Semih. "Semâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 455-457. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu. *Fetvalar*. 4. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Düzenli, Pehlul. *İslâm Kültür Tarihinde Müsiki*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.
- Farûkî, İsmail Raci - Farûkî Luis Lâmia. *İslâm Kültür Atlası*. Trc. Mustafa Okan Kibaroglu - Zerrin Kibaroglu. İstanbul: İnkılab Yayınları, 1999.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâü ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Semarang: Mektebetü Kerbata Futra, 2005.
- Hâdimî, Ebû Saïd Muhammed b. Osman. *el-Berikatü'l-Mahmûdiyye fî şerhi't-Tarikatü'l-Muhammediyye*. 2 Cilt. İstanbul: Dâru't-Tibâati'l-Âmire, 1266.
- Hocazâde, Akşehirli Abdünnaşir Efendi. *Şerh bi'l-kavl ale't-Tarika*. İstanbul: 1276. (et-Tarikatü'l-Muhammediyye kenarında)
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1981.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-İlelü'l-mütenâhiye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Kallek, Cengiz. "el-Hidâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 471-473. TDV Yayınları, Ankara 1998.

- Kandemir, M. Yaşar. "Abdullah b. Ömer b. Hattâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 126-128. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Mizânü'l-hakk fî ihtiyârî'l-ehakk -İhtilaf İçinde İtidal*. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Lekesiz, M. Hulusi. *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1997.
- Martı, Huriye. "et-Tarikâtü'l-Muhammediyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 106-108. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Mâverdi, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri. *el-Hâvi'l-kebir*. Tah. Ali Muhammed Muavviz - Adil Ahmed Abdülmevcüd. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. Tah. Şuayb el-Arnaût. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risaleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Müslim, Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul: 1981.
- Mütercim Asım Efendi. *el-Okyânûsu'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*. Nşr. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları:1, 2013.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri. *et-Tibyân fî âdâb-i hameleti'l-Kur'ân*. Tah. Beşir Muhammed Uyûn. Dimeşk: Mektebetü'l-Müeyyed, 1991.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri. *Fetâva'l-İmâm en-Nevevî / el-Mesâilü'l-mensûre*. Mürettip: Alâüddin İbnü'l-Attâr. Tah. Muhammed el-Haccâr. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- Okiç, M. Tayyip. *Kur'ân-ı Kerimin Üslûb ve Kırâati*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.
- Önal, Recep. "Bir Osmanlı Bilgini İmam Birgivi Üzerine Biyografik Bir İnceleme". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2018): 127-165.
- Özel, Ahmet. "Bezzâzi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 113-114. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Özel, Ahmet. "Kâdihan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 121-122. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Receb Efendi, İbn Ahmed. *el-Vesiletü'l-Ahmediyye ve'z-zeriatü's-sermediyye fî şerhi't-Tarikati'l-Muhammediyye*. İstanbul: 1276. (et-Tarikâtü'l-Muhammediyye kenarında)
- Süyûtî, Celalüddin b. Abdurrahman b. Ebi Bekr. *el-Câmiu's-sağîr*. 2 Cilt. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Neylü'l-evtâr min esrâri Münteka'l-ahbâr*. Tah. Ebû Muâz Târîk b. Muhammed. 10 Cilt. Kahire: Dâru İbnü'l-Kayyim, 2005.
- Uludağ, Süleyman. "Ağıt". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 470-472. TDV Yayınları, İstanbul 1998.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm Açısından Müzik ve Semâ*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.

- Unan, Fahri. "Sahn-ı Semân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 532-534. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Üneys, İbrahim (Medkur) v.dğr. *el-Mu'cemü'l-vasîf*. Kahire: Mektebetü'ş-Şurûku'd-Düveliyye, 2004.
- Yüksel, Emrullah. "Birgivi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 191-194. Ankara: TDV Yayınları, 1992.